CERCETĂRI DE GEOGRAFIE LINGVISTICĂ ÎN DIALECTELE ROMÂNEŞTI SUD-DUNĂRENE[1]

Manuela NEVACI
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”
al Academiei Române /
Universitatea din Bucureşti
elanevaci@yahoo.com

Abstract: In this article we intend to analyze some aspects of the multiple relationships between the Aromanian dialect as a Balkan idiom and Romance languages, to highlight it the in the scientific study of the Romanian language, using data provided by specialized literature, and by our recent field studies, carried out in the Balkans.

Keywords: dialect, Aromanian, dialectal investigation, Balkans

1. Studiile recente de geografie lingvistică privind aromâna, meglenoromâna şi istroromâna oferă date importante asupra structurii actuale a dialectelor româneşti din Peninsula Balcanică precum şi asupra contactului cu limbile balcanice.

Primele cercetări propriu-zise de geografie lingvistică în dialectologia română sud-dunăreană au fost efectuate înainte de al doilea război mondial. Este vorba de anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* (*ALR*) făcute de Sever Pop şi Theodor Capidan la aromânii din Dobrogea, care veniseră de curând din diferite ţări balcanice: Bulgaria, Grecia, Albania, fosta Macedonie sârbească (actuala R. Macedonia).

După al doilea război mondial, cercetările la aromânii din Dobrogea au fost reluate de Nicolae Saramandu, care a efectuat anchete cu chestionarul *Noului Atlas lingvistic român (NALR)* în 18 localităţi şi a înregistrat texte pe bandă de magnetofon în 22 de localităţi. Materialul dialectal cules cu acest prilej a fost valorificat parţial.

Prezentăm în lucrarea de faţă o perspectivă spaţială asupra dialectelor româneşti sud-dunărene prin lucrările consacrate de geolingvistică. Ne vom

[1] Această lucrare a fost realizată în cadrul grantului oferit de Autoritatea Naţională Română pentru Cercetare Ştiinţifică şi Inovaţie, CNCS = UEFISCDI, proiect nr. PN-II-RU-TE-2014-4-2523.

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

opri îndeosebi asupra *Micului atlas lingvistic al elementelor romanice şi balcanice în dialectele româneşti sud-dunărene* (MADRS), lucrare ce se va realiza în cadrul proiectului *Convergenţe lingvistice balcano-romanice în dialectele româneşti sud-dunărene.*

2. Radu Flora este primul lingvist care a aplicat metoda geografiei lingvistice în studiul dialectului istroromân prin *Micul Atlas lingvistic al graiurilor istroromâne* (MALGI), publicat în 2003 la Editura Academiei Române din Bucureşti. Atlasul propriu-zis cuprinde 274 de hărţi lingvistice şi se încheie cu ilustraţii care prezintă aspecte ale vieţii de zi cu zi din zonele anchetate.

Reţeaua de anchetă este formată din 6 localităţi: Žejane, Letaj, Šušnjevica, Nova Vas, Jesenovik, Brdo.

2.1. Un alt atlas istroromân este *Atlasul lingvistic istroromân*, două volume (Pola, 2002, 2004) elaborat de Goran Filipi. Atlasul oferă un material cuprinzător şi comparabil, ilustrând dialectul istroromân vorbit în zilele noastre.

Reţeaua atlasului cuprinde 11 localităţi: Žejane (în nord), Šušnjevica, Nova Vas, Jesenovik, Letaj, Brdo, Škabići, Trkovci, Zankovci, Miheli, Kostrčan (în sud), o localitate dacoromână: Rudna Glova (Serbia) şi două localităţi croate din Istria: Brgud, Čepić (dialectul čakavian).

3. Anchete de teren au mai fost efectuate, la meglenoromânii stabiliţi în Dobrogea între cele două războaie mondiale, de către Sever Pop pentru ALR I (două localităţi, la meglenoromâni originari din Liumniţa şi Ţârnareca; cf. vol. I, Cluj, 1938, p. 10) şi Th. Capidan pentru ALR II (o localitate, la meglenoromâni originari din Liumniţa; cf. vol. I, Sibiu – Leipzig, 1940, p. IV).

În ceea ce priveşte dialectul meglenororomân, două lucrări de geografie lingvistică delimitează graiurile acestui dialect românesc vorbit în spaţiul balcanic.

3.1. *Atlasul meglenormân* al lui Beate Wild (*Meglenorumänischer Sprachatlas. Mit 14 Fotos,* Hamburg, 1983) este prima cercetare de geografie lingvistică consacrată meglenoromânei. El pune la îndemâna specialiştilor un material lingvistic inedit, cules la faţa locului prin anchete cu chestionar, în aşezările meglenoromâne din nordul Greciei şi sudul R. Macedonia.

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

3.2. Mai important este *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân* de Petar Atansov, din care au apărut trei volume, 2008, 2013, 2015. Realizat cu *Chestionarul NALR*, atlasul oferă un material comparabil cu atlasele lingvistice regionale ale dacoromânei.

4. Dintre lingviştii care s-au ocupat în trecut de aromână singurul care s-a deplasat într-un număr semnificativ de localităţi şi s-a pronunţat cu privire la structura dialectală a dialectului a fost, la sfârşitul secolului al XIX-lea, Gustav Weigand (cf. Weigand, 1895: 266–300).

O cercetare parţială de teren a efectuat Theodor Capidan timp de o lună, în vara anului 1928, la aromânii din Albania, publicând rezultatele cercetării în monografia *Fărşeroţii* (1931).

4.1. În perioada postbelică, s-au publicate două atlase lingvistice (Dahmen / Kramer, 1985, 1994 şi Neiescu, 1997), care oferă o imagine parţială asupra dialectului aromân. Reţeaua de anchetă este incompletă, fiind limitată în atlasul Dahmen / Kramer la Grecia şi trei localităţi din R. Macedonia în şi la Albania (7 localităţi) şi R. Macedonia (5 localităţi) în atlasul publicat de Petru Neiescu. S-au folosit chestionare cu un număr limitat de întrebări (Chestionarul lexical al „Atlasului limbilor Europei" în atlasul Dahmen / Kramer, care are 312 hărţi, şi un chestionar întocmit de autor în atlasul publicat de Petru Neiescu, care are 212 hărţi). Recent, noi am efectuat cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, Grecia şi Albania, prezentând, pe baza materialului cules, particularităţi ale graiurilor aromâneşti actuale (cf. Nevaci, 2013: 67-109).

4.2. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (autor: Nicolae Saramandu, editor: Manuela Nevaci) este cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de Nicolae Saramandu în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc. Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromâneşti, care pot fi identificate şi descrise pentru prima oară în mod amănunţit pe baza prezentului atlas. Apar în atlas numeroase fapte de ordin fonetic, morfologic, lexical caracteristice graiurilor, care nu au fost semnalate în lucrări anterioare. Realitatea dialectală ilustrată de prezentul atlas e mult mai complexă decât cea cunoscută până în prezent.

Aromânii, în număr de peste 500.000 în ţările balcanice, sunt urmaşii populaţiei autohtone romanizate, la fel ca românii nord-dunăreni, simbolizând „efigia Romei" între vorbitorii altor limbi: greci, albanezi, bulgari, macedoneni (slavi). Este un miracol păstrarea vie, până în zilele noastre, în rândul aromânilor, a conştiinţei romane, a apartenenţei lor la

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

poporul român. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* (*ALAR*) evidenţiază cu pregnanţă romanitatea aromânilor.

Reţeaua de anchetă. *Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR)* de Nicolae Saramandu are 61 puncte de anchetă în Bulgaria, R. Macedonia, Grecia, Albania (32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia, 8 în Bulgaria) şi 276 de hărţi lingvistice (vezi harta).

Cele mai numeroase aşezări aromâneşti se găsesc în Grecia (Macedonia, Epir, Tesalia), unde se vorbesc mai multe graiuri: pindean, grămostean, fărşerot.

În R. Macedonia există mai multe grupuri dialectale: grămostean, fărşerot, grupul Gopeş-Mulovişte.

Grupuri însemnate de aromâni (fărşeroţi, graboveni[2]) se găsesc în Albania.

În Bulgaria nu mai există în prezent aşezări aromâneşti compacte. Între cele două războaie mondiale, cei mai mulţi dintre aromânii păstori care îşi aveau *călivele* în munţii sudici ai Bulgariei (Rila, Rodopi, Pirin) s-au stabilit în România, în special în Dobrogea; familiile rămase s-au răspândit în diferite aşezări, în special din sudul Bulgariei.

Reţeaua este exhaustivă pentru R. Macedonia şi Bulgaria, în sensul că au fost cuprinse în întregime graiurile vorbite în aceste ţări. Sunt reprezentate, de asemenea, toate graiurile aromâneşti din Grecia şi Albania, dar, dat fiind numărul mare de vorbitori, numărul localităţilor cuprinse în reţea a fost limitat.

În atlasul de faţă este publicat integral materialul cules, prezentat pe *hărţi lingvistice* şi în liste cu *material necartografiat* (*MN*), însoţite de *note*. Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărţile lingvistice este cuprins şi în *liste* care însoţesc hărţile.

Chestionarul. În anchetele de teren autorul a folosit *Chestionarul noului atlas lingvistic român* (2543 de întrebări), făcând posibilă

[2] Ceea ce s-a numit până acum grai moscopolean este graiul vorbit în localităţie Nicea, Lunca şi Geava, aşa încât ar fi mai potrivit să-l numim grai **grabovean**, aşa cum l-a numit Gh. Constntin Roja la începutul secolului al XIX-lea (cf. Saramandu, 2007, Nevaci. 2009).

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

compararea materialului dialectal aromânesc cu cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

Volumul I al atlasului cuprinde răspunsurile la capitolul „Corpul omenesc (părţile corpului, boli, însuşiri fizice şi mentale)" din *Chestionarul noului atlas lingvistic român* (întrebările 58-463).

Hărţile lingvistice. Cele 274 de hărţi lingvistice au fost realizate cu un program informatic de editoarea volumului.Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărţile lingvistice este cuprins şi în *liste* care însoţesc hărţile.

4.3. *Micul atlas lingvistic al elementelor romanice şi balcanice în dialectele româneşti sud-dunărene* (MADRS) este o lucrare de cercetare geolingvistică aflată în curs de elaborare.

4.3.1. Reţeaua de anchetă cuprinde 17 localităţi din România (3), Albania (4), Bulgaria (1), Grecia (6), R. Macedonia (2), Croaţia (1), după cum urmează:

dialectul aromân: România: Cogealac, Poiana, Stejaru; Albania: Corcea, Moscopole, Fier, Andon Poci; Grecia: Selia di Suprã, Kristalopighi, Livezi, Smixi, Cheare, R. Macedonia: Ohrid, Cruşova; Bulgaria: Giumaia de Sus (Blagoevgrad);

dialectul meglenoromân: Grecia: Lun'ini;

dialectul istroromân: Jeiăni (vezi Harta 1).

În ceea ce priveşte dialectul aromân, sunt reprezentate cele trei graiuri principale: fărşerot, pindean, grămostean, la care se adaugă graiul vorbit în Cruşova, numit de noi într-o lucrare din 2013, *dialect mixture* (grai format din cel fărşerot şi grămostean, rezultând unul cu particularităţi specifice, trecând peste ceea ce se cheamă *grai de contact*).

Migraţiile în masă pot contribui la formarea unui dialect mai mult sau mai puţin uniform pe zone geografice largi, fie că este dialectul rezultat din locul de origine a unei populaţii care migrează special, fie că este un amestec din graiuri rezultat din nivelarea diferenţelor dintre migranţi din mai multe locuri. Gradul de diferenţiere dialectală depinde într-o mare măsură de durata de timp în care o anumita populaţie a rămas într-un anumit loc. Astfel, s-a ajuns la ceea ce se numeşte în dialectologia actuală, *dialect mixture*, definit ca "The presence in one form of speech of features seen as reflecting those of two or more historically different dialects"

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

(Matthews, P.H. 2000).

Chiar dacă în teoria lingvistică nu se acceptă ideea existenţei *limbilor mixte*, sau a „limbilor amestecate", constatăm la *nivelul graiurilor* acest „amestec dialectal". Acest fenomen l-am întâlnit în orăşelul Cruşova, cea mai importantă aşezare aromânească din R. Macedonia, întemeiată în urmă cu 200 de ani, după distrugerea înfloritoarelor centre aromâneşti Moscopole (unde populaţia de bază o constituiau fărşeroţii) şi Gramoste, Niculiţa, Linotopi (aşezări de grămosteni). Graiul de bază e în Cruşova cel vorbit odinioară în Moscopole (s-a păstrat sistemul vocalic format din 6 unităţi, cu lipsa opoziţiei *ă* / *â*, ca în graiul fărşerot), dar apar şi elemente de grai grămostean (de exemplu, *u* plenison după grupuri consonantice).

Am ilustrat în lucrare, prin texte însoţite de comentarii, acest fenomen de *dialect mixture*, care evidenţiază importanţa teoretică a cercetării noastre. În afara principalelor grupuri, constituite istoric – pindean, fărşerot, grămăstean –, se întâlneşte o situaţie particulară ilustrată prin: *grai mixt,* cel din localităţile Cruşova şi Mulovişte şi *grai cu particularităţi determinate de influenţe exterioare* (*grai de contact*), cum este cel din Meţovo. În ceea ce priveşte prima categorie, cea de *grai mixt*, decelăm două situaţii:

1. graiul din Mulovişte a rezultat din contactul cu dialectul meglenoromân peste care s-a suprapus un grai de tip fărşerot-grabovean
2. graiul din Cruşova a rezultat din aportul a trei graiuri aromâneşti: fărşerot, grabovean şi grămostean.

În cazul graiurilor de acest fel, niciunul din graiurile constituente nu are ascendent asupra celorlalte. Particularităţile specifice provin din evoluţii ulterioare, rezultate, în marea lor majoritate, din influenţe externe, în cazul de faţă, slava macedoneană.

Spre deosebire de *graiul de contact* din Meţovo, unde peste un grai al unei populaţii stabile s-au suprapus influenţele unui grai al unei populaţii mobile, cea de păstori fărşeroţi, în *graiurile mixte* discutate avem de-a face cu întrepătrunderea a trei graiuri ale unor populaţii mobile, de păstori sau care au fost nevoite, ca în cazul grabovenilor, să-şi părăsească aşezările stabile din cauza împrejurărilor istorice nefavorabile (cf. Nevaci, 2013: 196).

Spre deosebire de atlasele lingvistice anterioare, MADRS cuprinde puncte de anchetă pentru toate dialectele româneşti sud-dunărene pe aceeaşi hartă, oferind o viziune de ansamblu asupra elementelor romanice şi balcanice din limba română vorbită la sud de Dunăre.

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

4.3.2. Chestionarul cuprinde 132 întrebări selectate din *Chestionarul Noului Atlas Lingvistic Român pe Regiuni (NALR)*, (faptele fonetice, lexicale şi morfologice care evidenţiază elementul romanic şi cel balcanic în dialectele româneşti sud-dunărene).

Pe hărţile atlasului vom urmări:

- situaţia dialectală actuală a dialectelor româneşti sud-dunărene şi a graiurilor lor din perspectiva distribuţiei spaţiale

- particularităţi fonetice morfologice şi lexicale reflectate în ceea ce au moştenit aceste dialecte din latină şi ceea ce se datorează contactului cu limbile balcanice.

4.3.2.1. Ne interesează din punct de vedere **fonetic**, fenomene precum:

A. Vocalismul

-asurzirea consoanelor finale în graiurile aromâne şi meglenoromâne aflate în contact cu limbile bulgare şi cu slava macedoneană,

-realizarea în istroromână şi în unele graiuri ale aromânei, a diftongilor [÷a], [¤a] ca [¦], [a] (Saramandu, 1972: 54): *v÷áde, d¤árme* sau în aromână a lui [÷a] ca [˜a]: *v˜áde* (răspuns înregistrat la Moscopole, Albania, graiul fărşerot);

-păstrarea lui [e] indiferent de timbrul vocalic din silaba următoare: ar., mgl., ir. *ved*;

-păstrarea lui [u] final asilabic ([u] scurt final) după orice cuvânt care se termină într-o consoană: *lişin°* sau şi după grup consonantic în graiurile fărşerote *dorm°* etc (cf. Saramandu, 1984: 432). În meglenoromână, [°] scurt final nu există;

- consonantizarea lui ” din [a”], [e”] > [av] ([af]), [ev] ([ef]) prin contactul cu albaneza, bulgara (prift alb.): în aromână *ávdu* [< lat. *audio*], *cáftu* [< lat. **ca”to*], în istroromână: **vzi* ‘auzi’, *c*vtă* ‘caută’, *prevt* ‘preot’ etc. În acest dialect, fenomenul apare şi în poziţie intermediară şi finală: *dóva* ‘două’, *nov¦* ‘nouă’ (adj.), *brăv* ‘brâu’, *grăv* ‘grâu’ etc; în meglenoromână, diftongii [a”], [e”] se păstrează: *dá”g* ‘adaug’, *pée”t* ‘preot’ etc.

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

B. Consonantismul:

-ocurenţa lui l velar sub influenţa limbilor slave şi albaneze (vezi, din proiectatul atlas, spre exemplificare, d Harta 2)

-distribuţia lui r uvular şi acelui vibrant în graiurile fărşerote – rotacismul în dialectul istroromân (*Rotacismul* este o particularitate caracteristică istroromânei, prin care acest dialect se aseamănă cu subdialectul crişean al dacoromânei: *ţíre* pentru *ţíne*].

- conservarea [l′] s-a păstrat şi în grupurile [c×], [g×], care în dacoromână au evoluat la [7], [0]: ar. *ndzinucl′eËu*, mgl. *mi fac pi zinucl′* 'îngenunchez'.

4.3.2.2. Enumerăm câteva elemente din cele prevăzute de noi la nivelul **morfologic şi sintactic**, spre a fi analizate geolingvistic din punctul de vedere al împletirii romanicului cu balcanicul,.

În dialectele aromân şi în meglenoromân se păstrează formele tari, etimologice de *perfect simplu* (istroromâna nu are perfect simplu): ar. *árşu*, mgl. *arş* < lat. *arsi*.

Mai mult ca perfectul este analitic, în aromână şi în meglenoromână, fiind format cu auxiliarul verbului „avea" la imperfect + participiul verbului de conjugat:**ar.** *av÷ám° căntátă*, *durńită*; **mg**l. *v÷ám durmit*.

E importantă înregistrarea formelor verbale compuse de la conjunctiv, deoarece în aromână, conjunctivul este un mod cu o frecvenţă foarte mare şi are patru timpuri[3]: prezent, imperfect, perfect, mai mult ca perfect, timpuri precedate de morfemul *să* (< lat. *si*), care devine în română, marcă a acestui mod.

Structura formelor verbale compuse ale conjunctivului este explicată de Nicolae Saramandu (1969: 155-162) prin compararea cu modelul limbilor balcanice, arătând că acestea utilizează „aceleaşi elemente preverbale" pentru construirea formelor perifrastice. Atât albaneza cât şi neogreaca, construiesc echivalentul temporal al conjunctivului perfect şi

[3] Dintre dialectele româneşti sud-dunărene, doar aromâna dezvoltă patru timpuri la conjunctiv cu ajutorul auxiliarului „a avea" precum în limbile romanice apusene; istroromâna şi meglenoromâna nu au conjunctiv perfect. Meglenoromâna dezvoltă însă doua timpuri la conjunctiv: prezent şi perfect compus (Cf. *Capidan* 1925: 231 şi *Atanasov* 2002:249).

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

mai mult ca perfect din aromână cu ajutorul auxiliarului *am*° ‘a avea’ (gr.: ♠*χω* ; alb: *kam*) la prezent sau imperfect. Modelul este cel balcanic: conjuncţia s- + auxiliarul ‘a avea’ conjugat la prezent sau imperfect + participiul verbului de conjugat. Construirea formelor compuse de conjunctiv cu ajutorul auxiliarului ‘a avea’ la prezent sau imperfect + participiul verbului de conjugat este însă o trăsătură romanică, dezvoltată în franceză, italiană, spaniolă. Fiind plasat în subordonată, conjunctivul este însoţit şi în limbile romanice de conjuncţie (it. *che*, fr. sp. *que*), dar numai în dacoromână şi aromână conjuncţia este considerată marcă a acestui mod, în timp ce în fr., it., sp. conjuncţiile respective pot fi urmate atât de conjunctiv, cât şi de indicativ. Inovarea formelor verbale compuse la conjunctiv este, aşadar, o tendinţă romanică, dezvoltată intr-un context balcanic (Nevaci, 2006: 131).

Graiurile aromânei – grămostean şi fărşerot – prezintă, la unele adverbe, trăsături ca în limbile romanice – portugheză, spaniolă, catalană, occitană – anume un sistem deictic ternar în ceea ce priveşte adverbele de loc: *a¤á* (*aoaţi*) ‘aici lângă mine’< lat. *ac-hac, aţía* ‘aici lângă tine’ <lat. *ecce-hic, acló* (*acoţi*) ‘acolo’ (< lat. *eccum+illoc*) (Nevaci, 2013: 72). Adverbele cu semnificaţii general-abstracte, care indicau numai distanţa (în timp sau în spaţiu) faţă de actul vorbirii, ca *hic* primesc ca şi pronumele demosntrative, elemente de întărire a valorii deictice (lat. *eccum* + *hic* > it. *qui*, fr. *ici*, sp., pg. *ahi*; lat. *hicce* > rom. *ici, aci*, it. *ci* (Iordan, Manoliu, 1965: 202-203). Acesta constituie şi o mărturie a legăturilor dintre sistemele pronominale şi cele ale unei anumite categorii de adverbe, pe care unii cercetători le consideră pro-adverbe, nu numai datorită sensului lor general abstract-relaţional, ci şi posibilităţii de reluare a unui circumstanţial exprimat anterior.

Putem spune că în limbile romanice, încă din latina vulgară, s-a confundat locul cu direcţia şi avem: *aici* şi *vino aici* sau *aqui – vien aqui*. Astfel, în provensală (Wolf, 1986 : 38-59), dintre cele trei adverbe de loc, *aicí, ailá, aquí*, două, *aicí* şi *aquí* se raportează la demonstrativele *aiçò, aquò*.

În portugheză, adverbele de loc formează un sistem care se regăseşte în sistemul demostrativelor: *aicí, ailá, aquí* formează în portugheză o serie organizată care reprezintă o diviziune a spaţiului în trei zone.

Referindu-se la deicticele de loc, Grigore Brâncuş arată că o situaţie asemănătoare există şi în albaneză. Adverbele pronominale *këtu, aty* şi *atja* se distribuie ca rom. *aici, aci* şi *acolo*: *këtu* semnifică „în locul unde ne

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

aflăm, în acest loc", *aty* „în locul apropiat de conlocutor", unde se află persoana cu care se vorbrşte, *atje* „într-un loc departe de noi", raportat deci la persoana a III-a: ***Atje*** *banote,* ***atje*** *punonte* „Acolo locuia, acolo muncea" (Brâncuş, 1999, p. 18-19).

4.3.2.3. În ceea ce priveşte **lexicul,** două aspecte sunt de relevat:

a) prezenţa în dialectele sud-dunărene a unor termeni latineşti care nu apar în dacoromână;

b) împrumuturi locale din limbile balcanice: îndeosebi din greacă (în aromână), din bulgară şi slava macedoneană (în meglenoromână), din croată şi italiană (în istroromână). În aromână şi în meglenoromână e, de asemenea, mare numărul de împrumuturi de origine turcească, pătrunse fie direct, fie prin filieră (greacă, respectiv slavă).

Pentru elementul latin, ne vor interesa exemple, care fie unesc dialectele sud-dunărene, opunându-le dacoromânei, fie grupează dialectele în diferite moduri: ar., dr., mgl. *sănătos* (< lat. **sanitosus*) – ir. *săr* (< lat. *sanus*) şi parţial în aromână *sân*, păstrându-se pe dialectele *sanitosus* şi *sanus*.

E foarte interesant, aşa cum am observat în anchetele noastre de teren că la aceeaşi chestiune putem întâlni întrepătrunderea elementului romanic cu cel balcanic, cum ar fi răspunsurile pentru întrebarea MESTEC MÂNCAREA în gură. Ca răspuns la chestiunea 188, întâlnim termenii moşteniţi din latină în graiul fărşerot şi graiul pindean: *ar¤ámig°* (<lat. *rumigare*) şi *m÷ástic°* (<**mixticare*), la fel ca în dialectul meglenoromân: *mástic*. De asemnea, întâlnim şi împrumutul din slavă: *É¤ámil°* (<vsl. *čemeri*) în graiul grămostean vorbit în Bulgaria, R. Macedonia şi în nordul Greciei, alături de termenul cu etimologie necunoscută *Éumuléscu, -léşţâ* (< ?).

Aceeaşi situaţie am întâlnit-o la răspunsurile pentru întrebarea CITESC (ind. prez. 1 sg.). Ca răspuns la chestiunea 190 din chestionarul nostru (1677 din Chestionarul NALR), întâlnim în dialectul aromân, ca prim răspuns, doi termeni moşteniţi din latină în graiul fărşerot: *cănt°* (< lat. *cantare*), *alég°* (< lat. *allegere*), în timp ce în graiurile pindean şi grămostean este ocurent împrumutul din greacă *δγivăséscu,* cu varianta *Ívăséscu* (< gr. *διαβάζω*). În dialectul meglenoromân este ocurent termenul moştenit din latină *c³nt*, făcând arie cu graiul fărşerot al dialectului aromân,

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

vorbit în special în Albania, în timp ce în istroromână întâlnim împrumutul din slavă, *cetés* (< sl. *čitati*), sub influenţa limbii croate (vezi Harta 3).

Micul atlas lingvistic al elementelor romanice şi balcanice în dialectele româneşti sud-dunărene (MADRS) va permite, pentru prima oară, o viziune spaţială asupra dialectelor româneşti sud-dunărene, fapt care nu rezulta din lucrările anterioare de dialectologie. Acesta este un progres important în domeniul geografiei lingvistice, subliniind importanţa dezvoltării lor, ca păstrătoare ale romanităţii şi românităţii, în mediu balcanic. Vom avea în vedere aspectele lexicale, morfologice și sintactice din punctul de vedere al contactului lingvistic cu limbile balcanice, precum și elementele romanice care definesc aceste dialecte istorice ale românei comune, astfel MADRS îşi propune să evidenţieze originea romanică a multor elemente considerate balcanice, dar, care, pornind din latinitate, s-au întărit prin contactul cu limbile di spaţiul balcanic.

5. Concluzie. Aşa cum au arătat marii noştri lingvişti – Sextil Puşcariu, Ovid Densusianu, Al. Philippide, Al. Rosetti, I. Iordan – nu se poate concepe studiul ştiinţific al limbii române fără cunoaşterea dialectelor româneşti sud-dunărene şi, în primul rând, a celui mai important dintre ele, dialectul aromân, aceasta ocupând, aşa cum afirma Eqrem Çabej o „poziţia centrală", din punct de vedere geografic în Peninsula Balcanică, poziţie care explică multiplele raporturi dintre acest idiom romanic şi limbile balcanice: „Poziţia – din punct de vedere geografic – centrală a aromânei în Peninsula Balcanică a făcut ca această ramură a românei să aibă, în urma convieţuirii seculare a aromânilor cu popoarele vecine, diverse raporturi cu limbile vorbite de aceste popoare" (Çabej, 1976: 3).

Bibliografie

ATANSOV, Petar, 2008, 2013, 2015. *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân*, vol. I-III, Bucureşti: Editura Academiei Române.

BRÂNCUŞ, Grigore, 1999, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti: Editura Academiei Române.

CAPIDAN, Th., 1931, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Cluj (extras din *Dacoromania*, VI).

ÇABEJ, Eqrem, „Zur aromunischen Wortforschung", în *Studii şi cercetări lingvistice*, XXVII, 1976, 1, p. 3.

DAHMEN, Wolfgang; KRAMER, Johannes, *Aromunischer Sprachatlas. Atlasul lingvistic aromân*, I, Hamburg, 1985; II, Veitshöchheim bei Würzburg, 1994.

FLORA, Radu, 2003, *Micul Atlas lingvistic al graiurilor istroromâne* (MALGI), Bucureşti: Editura Academiei Române.

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

IORDAN, I.; MANOLIU, M., 1965, *Introducere în lingvistica romanică,* Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică.
MATTHEWS, P.H., 2000, *Oxford Concise Dictionary Of Linguistics.* Oxford University Press.
NEIESCUm Petru, 1997, *Mic altas al dialectului aromân din Albania şi din Fosta Republică Iugoslavă Macedonia*, Bucureşti: Editura Academiei Române.
NEVACI, Manuela, 2006, *Verbul în aromână. Structură şi valori*, Bucureşti: Editura Academiei Române.
NEVACI, Manuela, 2007, „Ternary Deictic System in Aromanian", în *Dialectologia et Geolinguistica*, Bamberg, Germania, vol. 15, p. 71-76.
NEVACI, Manuela, „Cercetări recente de teren la aromânii din Albania" în *Acta linguistica Petropolitana, Sankt Petersburg*, p. 208-225.
NEVACI, Manuela, 2013, *Identitate românească în context balcanic,* Editura Muzeul Naţional al literaturii române (colecţia Aula Magna), Bucureşti, 2013.
SARAMANDU, Nicolae, 1969, „Sistemul formelor verbale compuse în aromână", în *Fonetică şi dialectologie,* VI, p. 155–162.
SARAMANDU, Nicolae, 1972, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti: Editura Academiei Române.
SARAMANDU, Nicolae, 1984, *Aromâna*, în „Tratat de dialectologie românească", Craiova, p. 423-475.
SARAMANDU, Nicolae, 2007, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti.
SARAMANDU, Nicolae, 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, [Nevaci, Manuela (editor)], Bucureşti: Editura Academiei Române, LIII p. + 470 p. + 60 ilustraţii + hartă.
WILD, Beate, 1983, *Meglenorumänischer Sprachatlas. Mit 14 Fotos,* Hamburg.
WEIGAND, G., I-II, 1894, 1895, *Die Aromunen. Etnographish-philologisch-historische Untersuchung*, Barth Verlag, Leipzig.
WOLF, H.J., 1986, „Çà et là, ici et nulle part. Quelques adverbes de lie en sarde (dialectes du centre)", în *Revue de Linguistique Romane*, Tome 50, p. 38-59.

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

Harta 1

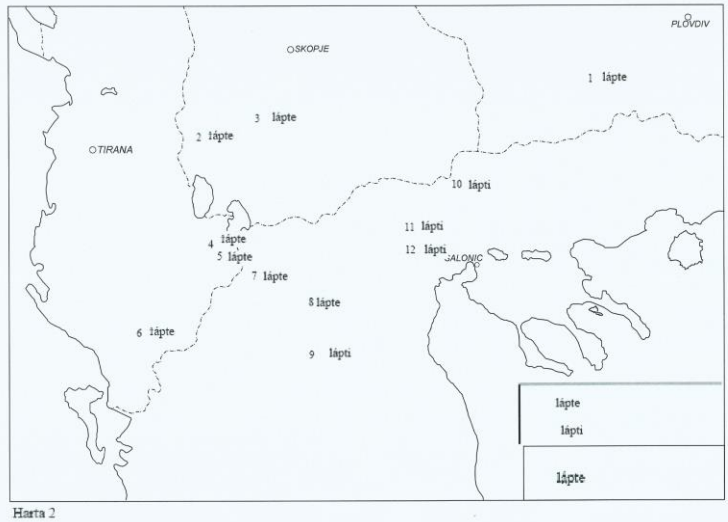

Harta 2

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

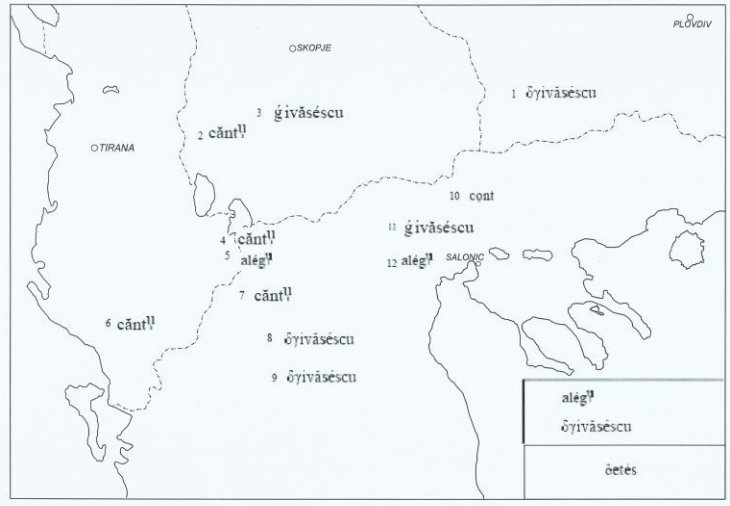

Harta 3

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)

BDD-A24390 © 2016 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:14:07 UTC)